

„BOŽJA TOPLINA DAJE MI SNAGU”

Uloga vjere u životu osoba u beskućništvu:
istraživanje iz Hrvatske

Jadranka Rebeka Anić – Filip Trbojević

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar
Područni centar Split
Rebeka.Anic@pilar.hr
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb
trbojevicfilip961@gmail.com

UDK: 27-48:364.62]005.935.2(497.5)
27-48-058.38
<https://doi.org/10.34075/cs.58.1.3>
Izvorni znanstveni rad
Rad zaprimljen 6/2022.

Sažetak

Zadovoljenje temeljnih potreba (smještaj, hrana itd.) za osobe u beskućništvu je iznimno važno, ali nije dovoljno jer im ne osigurava psihološku i duhovnu pomoć potrebnu za suočavanje sa životnim poteškoćama i za izlaz iz stanja beskućništva. U prvom dijelu rada prikazujemo pod kojim se vidovima istraživala važnost religije/duhovnosti u životu osoba u beskućništvu. U drugom dijelu donosimo rezultate kvalitativnog istraživanja o ulozi vjere u njihovim životima, provedenog u Hrvatskoj u sklopu međunarodnog projekta „Istraživanje beskućništva i puteva do socijalne inkluzije: Komparativna studija konteksta i izazova u švicarskim i hrvatskim gradovima”. Istraživanje je pokazalo da je vjera važan čimbenik u životu osoba u beskućništvu. U suočavanju sa životnim poteškoćama sugovornici rabe pozitivne vjerske strategije: molitvu, odlaske u crkvu i na hodočašća, sudjelovanje u obredima, i čitanje Biblije. Svrha je rada potaknuti razvoj pastorala osoba u beskućništvu u Hrvatskoj.

Ključne riječi: beskućništvo, duhovnost, pastoral osoba u beskućništvu, religioznost, vjerske strategije suočavanja

UVOD

David P. Moxley i suradnici u radu o duhovnoj pomoći osobama u beskućništvu¹ prenose iskustvo pastore Rebeke kojoj je jedan beskućnik, nakon što mu je ponudila doručak, rekao: „Ne mogu sad

¹ Svjesni preporuka koje radi izbjegavanja karakteriziranja osoba na temelju jedne (socioekonomske) odrednice predlažu korištenje termina *osobe u beskućništvu*, radi ekonomičnosti i prohodnosti teksta u nastavku rada koristit ćemo uvriježeni termin *beskućnici*.

jesti, gospođo, trebam se pomoliti.” Vidjevši njezino čuđenje, pojašnjava: „Pa, to što nemam dom, ne znači da nemam vjere. Hrana može pričekati, ali moram se pomoliti.”² Ove riječi upućuju na važnost holističkog pristupa beskućnicima – da ih se ne sagleda samo kroz njihove materijalne potrebe za smještajem, hranom, odjećom, zdravstvenom skrbi itd., već kao cjelovite osobe koje imaju i duhovne potrebe.³ Zadovoljenje temeljnih potreba beskućnika je esencijalno, ali samo po sebi nedovoljno da im pruži psihološku i duhovnu pomoć potrebnu za izlaz iz beskućništva. U tom kontekstu, ovaj rad upućuje na potrebu prepoznavanja važnosti religioznosti/duhovnosti u životu beskućnika.

U prvom dijelu rada prikazat ćemo pod kojim se vidovima istraživala važnost religije/duhovnosti/vjere⁴ u životu beskućnika

² David P. Moxley – Olivia G. M. Washington – Joe McElhaney, „I don't have a home:” Helping Homeless People Through Faith, Spirituality, and Compassionate Service, u: *Journal of Religion and Health* 51 (2012.) 2, 431-449, ovdje 432.

³ Usp. John R. Belcher, Helping the Homeless: What About the Spirit of God?, u: *Pastoral Psychology* 51 (2003.) 3, 180.

⁴ U literaturi koja se bavi religijskim strategijama suočavanja s beskućništvom rabe se različiti pojmovi: vjera (*faith*), religija (*religion*), duhovnost (*spirituality*), religijska vjera (*religious faith*), religijsko/duhovno suočavanje (*religious/spiritual coping*), vjersko suočavanje (*faith coping*) itd. Često se ti pojmovi rabe simultano (usp. Jené M. Hurlbut – Leslie K. Robbins – Mary M. Hoke, Correlations Between Spirituality and Health-Promoting Behaviors Among Sheltered Homeless Women, u: *Journal of Community Health Nursing* 28 (2011.) 2, 81-91, ovdje 82). Za te različite nazive u prvom dijelu rada, u kojem donosimo prikaz istraživanja, rabit ćemo izraz *religioznost/duhovnost*. U analizi intervjua našeg istraživanja koristit ćemo se izrazom *vjera*, budući da je to pojam koji koriste sami sugovornici. Pod tim pojmom oni razumijevaju ono što se definira kao *religioznost* (religijska samoidentifikacija, religijske prakse i set vjerovanja), kao i ono što se definira kao *duhovnost* (intrinzični aspekt religioznosti i potraga za smislom i svetim, koja se ne mora nužno odvijati u određenoj vjerskoj instituciji). Naime, naše istraživanje potvrđuje ono što primjećuju neki autori – da neki ljudi religioznost i duhovnost ne razdvajaju, već da su one za njih u korelaciji. Autori su mišljenja da poimanje religije isključivo kao institucionalne zbilje zanemaruje činjenicu da je središnji cilj svake vjerske institucije omogućavanje osobnih i svetih osjećaja, uvjerenja i iskustava. Isto tako, „definiranje duhovnosti kao potpuno individualnog iskustva previđa činjenicu da se duhovna iskustva često događaju u kontekstu organizirane religije” (usp. Thema Bryant-Davis – Eunice C. Wong, Faith to Move Mountains: Religious Coping, Spirituality, and Interpersonal Trauma Recovery, u: *American Psychologist* 68 (2013.) 8, 675-684, ovdje 676). Više o definicijama, sličnostima, razlikama i preklapanjima pojmova vidi u: Doug Oman, Defining Religion and Spirituality, u: Raymond F. Paloutzian – Crystal L. Park (ur.), *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality*, The Guilford Press, New York & London, 2014., 23-47.; Wendy A. Webb – Theresa Mitchell – Paul Snelling – Brian Nyatanga, The spiritual concerns of people experiencing homelessness at the end of life, u: *International Journal of Palliative Nursing* 24 (2018.) 9, 428-435, ovdje 428; Nancy R. Williams – Elisabeth W. Lindsey, Spirituality and

i njihovom suočavanju sa životnim poteškoćama. U drugom dijelu, nakon pojašnjenja metodologije, donosimo ishode istraživanja o ulozi vjere u životu beskućnika u Hrvatskoj, provedenog u sklopu međunarodnog projekta „Istraživanje beskućništva i puteva do socijalne inkluzije: Komparativna studija konteksta i izazova u švicarskim i hrvatskim gradovima”. S obzirom na to da je duhovna pomoć beskućnicima prepuštena inicijativi pojedinaca,⁵ nekih crkvenih ustanova i vjerskih udruga,⁶ rad nastoji potaknuti razvoj pastora-la ove društvene skupine u Hrvatskoj.

1. ISTRAŽIVANJA O RELIGIOZNOSTI/DUHOVNOSTI BESKUĆNIKA

Zanimanje za važnost religije/duhovnosti u životu beskućnika potaknuto je s jedne strane raspravom o pravednoj raspodjeli državnih financijskih potpora između sekularnih i vjerskih organizacija koje pružaju pomoć beskućnicima, a s druge strane zanimanjem o utjecaju religioznosti/duhovnosti na fizičko i psihičko zdravlje ljudi općenito.

1.1. Istraživanja o sličnostima i razlikama programa sekularnih i vjerskih organizacija za pomoć beskućnicima

U odnosu na pitanje pravedne raspodjele financijskih sredstava⁷ razvila su se istraživanja o sličnostima i razlikama programa

Religion in the Lives of Runaway and Homeless Youth: Coping with Adversity, u: *Journal of Religion and Spirituality in Social Work: Social Thought* 24 (2005.) 4, 19-38.

⁵ Kao primjer navodimo brigu za beskućnike dominikanca fr. Jozę Čirka u Splitu.

⁶ Primjerice, Caritasovo prihvatilište za beskućnike u Sesvetskom Kraljevcu, uz psihološku i psihijatrijsku pomoć i savjetovanje, cjelovitu psihosocijalnu podršku i pomoć pri resocijalizaciji, za korisnike koji to žele nudi i duhovne obnove izvan kuće (usp. <https://beskucnici.info/prihvatiliste-za-beskucnike-sesvetski-kraljevac/>). Također, Humanitarna udruga „Savao”, osim redovnih tjednih aktivnosti podjele hrane beskućnicima na zagrebačkom Glavnom kolodvoru, za beskućnike organizira i hodočašća u Mariju Bistricu te molitve kod Kamenitih vrata (usp. <https://hu-savao.weebly.com/>).

⁷ Rasprava o razlikama između sekularnih i vjerskih prihvatilišta u SAD-u potaknuta je najavom predsjednika Georga W. Busha o većem uključivanju vjerskih organizacija u sustav socijalne pomoći, koji je smatrao da to može poboljšati te usluge (usp. Helen R. Ebaugh – Paula F. Pipes – Janet Saltzman Chafetz – Martha Daniels, Where’s the Religion? Distinguishing Faith-Based from Secular Social Service Agencies, u: *Journal for the Scientific Study of Religion* 42 (2003.) 3, 411-426, ovdje 411-412). U Velikoj Britaniji se sekularne organizacije za pomoć beskućnicima pojavljuju nakon šezdesetih godina prošlog stoljeća, kada je država, zbog porasta broja beskućnika, počela financirati socijalni smještaj, domove i druge usluge za beskućnike. Do tada su prevladavale vjerske organi-

sekularnih i religijskih organizacija koje pružaju usluge pomoći beskućnicima,⁸ istraživanja javnog mnijenja o tome tko pruža bolje usluge (vladine, sekularne ili religijske organizacije),⁹ o prihvatljivosti religijskih programa za sve skupine beskućnika,¹⁰ o razlikama između ciljeva vjerskih organizacija koje pomažu beskućnicima i ciljeva beskućnika koji te usluge koriste,¹¹ kritička istraživanja moralnog diskursa pojedinih vjerskih organizacija koje brinu o beskućnicima i njegovog provođenja u praksi,¹² kao i istraživanja o utjecaju „postsekularnog” doba (tj. „postsekularnog zbližavanja” ili „isprepletanja” sekularnog i religijskog) na suradnju sekularnih i religijskih organizacija.¹³ U tom kontekstu Derek Summerfield upozorava da zbog sekularizacije zapadnih društava stručnjaci koji rade s ranjivim skupinama propuštaju prepoznati važnost reli-

zacije. Ta promjena odrazila se i na programe pomoći beskućnicima. Sekularne organizacije u svojim programima slijede sekularni i pravni pristup, a starije vjerske organizacije, kako ne bi bile optužene za prozelitizam, uklanjaju religiju kao definirajući i vidljivi element svojih usluga. U novije vrijeme nameće se pitanje uvođenja religioznosti/duhovnosti u programe pomoći i jednih i drugih organizacija bez opasnosti upadanja u prozelitizam (usp. Carwyn Gravell, *Lost and Found. Faith and spirituality in the lives of homeless people*, Lemos & Crane, London, 2013., 5-6).

- ⁸ Pregled istraživanja o tim razlikama vidi u: Helen R. Ebaugh – Paula F. Pipes – Janet Saltzman Chafetz – Martha Dan9iels, Where’s the Religion? O vodećoj ulozi pružatelja usluga beskućnicima temeljenih na vjeri u SAD-u vidi: Ben G. Bass, Faith-Based Programs and Their Influence on Homelessness, u: *Family & Community Health* 32 (2009.) 4, 314-319.
- ⁹ Usp. Pew Research Center, Faith-Based Programs Still Popular, Less Visible (16. XI. 2009.), u: <https://www.pewforum.org/2009/11/16/faith-based-programs-still-popular-less-visible/> (5. IX. 2021.).
- ¹⁰ Usp. Kevin C. Heslin – Ronald M. Andersen – Lillian Gelberg, Use of Faith-Based Social Service Providers in a Representative Sample of Urban Homeless Women, u: *Journal of Urban Health: Bulletin of the New York Academy of Medicine* 80 (2003.) 3, 371-382, ovdje 381.
- ¹¹ Usp. Rebecca Sager, Faith-Based Social Services: Saving the Body or the Soul? A Research Note, u: *Journal for the Scientific Study of Religion* 50 (2011.) 1, 201-210.
- ¹² Usp. Michele Lancione, Entanglements of faith: Discourses, practices of care and homeless people in an Italian City of Saints, u: *Urban Studies* 51 (2014.) 14, 3062-3078, ovdje 3063.
- ¹³ Usp. Isto. Pišući iz perspektive Velike Britanije, Sarah Johnsen smatra da je svaka stroga diferencijacija između religioznog i sekularnog lažna dihotomija jer službe za beskućnike i druge ustanove socijalne skrbi odražavaju šire društvo u kojem djeluju, a to društvo u Velikoj Britaniji nije ni potpuno sekularno ni potpuno religiozno, već složeno (usp. Sarah Johnsen, Where’s the „faith” in „faith-based” organisations? The evolution and practice of faith-based homelessness services in the UK, u: *Journal of Social Policy* 43 (2014.) 2, 413-430).

gionosti/duhovnosti u njihovim životima,¹⁴ a upravo im oni, prema mišljenju Davida St. Arnaulta, u odsutnosti fizičkoga skloništa, mogu pružiti „virtualno sklonište”, odnosno pomoći u (ponovnom) uspostavljanju osjećaja doma.¹⁵

Istraživanja o sličnostima i razlikama programa sekularnih i religijskih organizacija koje pružaju usluge beskućnicima u Hrvatskoj još nema. Premda takva istraživanja smatramo važnima, u ovom radu svoju pozornost usmjeravamo na istraživanja koja se odnose na utjecaj vjere na život beskućnika, odnosno na vjerske strategije kojima se koriste za suočavanje sa životnim poteškoćama.

1.2. Istraživanja o ulozi religioznosti/duhovnosti u životu beskućnika

Od šezdesetih godina prošlog stoljeća nadalje sve se veći broj istraživanja bavi pitanjem kako ljudi koriste religioznost/duhovnost u suočavanju sa stresnim događajima te kako one utječu na zdravlje i smrtnost, na ovisnost o alkoholu, drogi, uključenost u zajednicu itd.¹⁶ Religioznost se uglavnom pojavljuje kao korisna u zaštiti od stresa, no može imati i negativne učinke. *Pozitivno religijsko suočavanje* (npr. suradnja i traženje veze s Bogom, traženje potpore od svećenstva i članova Crkve itd.) uglavnom je povezano s boljim mentalnim zdravljem i većim životnim zadovoljstvom te se pokazuje korisnim za sprječavanje učinaka negativnih životnih događaja.

¹⁴ Usp. Derek Summerfield, Cross-cultural Perspectives on the Medicalization of Human Suffering, u: Gerald M. Rosen (ur.), *Posttraumatic Stress Disorder: Issues and Controversies*, John Wiley & Sons LTD, Seattle, 2004., 233-245.

¹⁵ Usp. David St. Arnault – Noorfarah Merali, Refugee pathways out of homelessness in urban Alberta, Canada: implications for social justice-oriented counselling, u: *Counselling Psychology Quarterly* 32 (2018.) 2, 1-19, ovdje 1.

¹⁶ Više o tome vidi u: Kent R. Kerley – Heith Copes – Alana J. Linn – Lauren Eason – Minh H. Nguyen – Ariana Mishay Stone, Understanding Personal Change in a Women's Faith-Based Transitional Center, u: *Religions* 2 (2011.) 2, 184-197, ovdje 184, 195-196; Jeffrey P. Bjorck – John W. Thurman, Negative Life Events, Patterns of Positive and Negative Religious Coping, and Psychological Functioning, u: *Journal for the Scientific Study of Religion* 46 (2007.) 2, 159-167, ovdje 159; Helen Dermatis – Marc Galanter, The Role of Twelve-Step-Related Spirituality in Addiction Recovery, u: *Journal of Religion and Health* 55 (2016.) 1, 510-521; Crystal L. Park – Kevin S. Masters – John M. Salsman – Amy Wachholtz – Andrea D. Clements – Elena Salmoirago-Blotcher – Kelly Trevino – Danielle M. Wischenka, Advancing our understanding of religion and spirituality in the context of behavioral medicine, u: *Journal of Behavioral Medicine* 40 (2017.) 1, 39-51; Johannes Panhofer, Daje li vam vjera zdravlje? Zaključci iz empirijske religijske psihologije, u: *Crkva u svijetu* 56 (2021.) 3, 376-388.

Međutim, stresne okolnosti sa sobom donose i povećani rizik od negativnog religijskog suočavanja, što je u pravilu povezano s lošijim funkcioniranjem. *Negativno religijsko suočavanje* (npr. Bog koji kažnjava i negativan stav prema Bogu, svećenstvu ili članovima Crkve itd.) povezano je s lošijim tjelesnim zdravljem, lošijom kvalitetom života i većom depresijom.¹⁷ Primjeri negativnog religijskog suočavanja uključuju vjerovanje da je Bog dopustio da se trauma dogodi kao kazna, osjećaj odbačenosti od strane vjerske zajednice i samooptuživanje.¹⁸ Neka istraživanja upućuju na to da ljudi više koriste pozitivne nego negativne religijske metode suočavanja.¹⁹

Navedena istraživanja potaknula su i istraživanja o ulozi religioznosti/duhovnosti u suočavanju sa životnim poteškoćama u ekstremnim životnim okolnostima, kakvo je beskućništvo. Istražuje se, primjerice, uloga religioznosti u stvaranju identiteta beskućnika utemeljenog na vjeri te u olakšavanju životnih promjena i strategija korištenih za njihovo održavanje,²⁰ povezanost duhovno-religijskih praksi i mentalnog zdravlja, ovisnosti o alkoholu i drogama,²¹ odnos optimizma, religioznosti i drugih čimbenika i zadržavanja beskućnika u rehabilitacijskim programima ovisnika o drogama,²² uloga duhovnosti u suočavanju i nadilaženju problema beskućništva²³ i

¹⁷ Više o pozitivnim i negativnim religijskim suočavanjima u teškim životnim situacijama vidi u: Jeffrey P. Bjorck – John W. Thurman, *Negative Life Events, Patterns of Positive and Negative Religious Coping, and Psychological Functioning*, 160; Thema Bryant-Davis – Eunice C. Wong, *Faith to Move Mountains*, 676.

¹⁸ *Isto*, 677.

¹⁹ Usp. Kenneth I. Pargament – Bruce W. Smith – Harold G. Koenig – Lisa Perez, *Patterns of Positive and Negative Religious Coping with Major Life Stressors*, u: *Journal for the Scientific Study of Religion* 37 (1998.) 4, 710-724.

²⁰ Usp. Kent R. Kerley – Heith Copes – Alana J. Linn – Lauren Eason – Minh H. Nguyen – Ariana Mishay Stone, *Understanding Personal Change in a Women's Faith-Based Transitional Center*.

²¹ Usp. Barbara L. Brush – Eileen M. Mcgee, *Evaluating the Spiritual Perspectives of Homeless Men in Recovery*, u: *Applied Nursing Research* 13 (2000.) 4, 181-186. Beskućnici koji sudjeluju u programima oporavka od ovisnosti smatraju da im je vjera pomogla u procesu oporavaka u odnosu na sljedeće: nove ideje o sebi, vjersku zajednicu i odnose, religijsko suočavanje te opipljive i nematerijalne koristi (usp. Kayla L. Lovett – Carolyn Weisz, *Religion and Recovery Among Individuals Experiencing Homelessness*, u: *Journal of Religion and Health* 60 (2021.) 6, 3949-3966).

²² Usp. Kimberly Latkovich, *The Relationship of Optimism and Religiosity to Program Retention in a Homeless Shelter*, Neobjavljena doktorska disertacija, Pepperdine University, Malibu, 2006.

²³ Usp. Jill L. Snodgrass, *Spirituality and Homelessness: Implications for Pastoral Counseling*, u: *Pastoral Psychology* 63 (2014.) 3, 307-317. Prema istraživanju Sayani Paul i suradnika duhovnost je beskućnicima pomogla ublažiti stresore povezane sa stambenim i zdravstvenim izazovima i iskustvima diskriminacije

promjenama koje beskućnici doživljavaju zahvaljujući programima temeljenim na vjeri u prihvatilištima za beskućnike,²⁴ promjene u religioznosti i njihov utjecaj na kvalitetu života odraslih osoba u dugotrajnom beskućništvu,²⁵ veza duhovnosti i zdravstveno-odgovornog ponašanja,²⁶ percepcija usluga potpore od strane mentalno bolesnih beskućnika,²⁷ utjecaj duhovnosti na mlade koji su pobjegli od kuće i postali beskućnici²⁸ itd. Posljednjih godina u SAD-u i Irskoj pojavljuju se i istraživanja koja istražuju fizičke, psihosocijalne i duhovne potrebe beskućnika na kraju života, s ciljem da im se osigura holistička palijativna skrb. Ta istraživanja upućuju na to da su religioznost/duhovnost posebno važne osobama koje doživljavaju beskućništvo u tim trenucima.²⁹

Osamdesetih godina prošlog stoljeća pojavljuje se zanimanje za istraživanje beskućništva pod rodnim vidom,³⁰ odnosno o ulozi religioznosti/vjere u suočavanju sa životnim poteškoćama beskućnica. Žene koje žive u siromaštvu često su prisiljene na odabir između ostanka u nasilnim vezama ili beskućništvu, koje je za njih posebno stresno.³¹ Ta istraživanja upućuju na to da pozitivno reli-

(usp. Sayani Paul – Simon Corneau – Tanya Boozary – Vicky Stergiopoulos, Coping and resilience among ethnoracial individuals experiencing homelessness and mental illness, u: *International Journal of Social Psychiatry* 64 (2018.) 2, 189-197, ovdje 193).

- ²⁴ Usp. Kent R. Kerley – Heith Copes – Alana J. Linn – Lauren Eason – Minh H. Nguyen – Ariana Mishay Stone, Understanding Personal Change in a Women's Faith-Based Transitional Center, 186.
- ²⁵ Jack Tsai – Robert A. Rosenheck, Religiosity among Adults Who are Chronically Homeless: Association with Clinical and Psychosocial Outcomes, u: *Psychiatric Services* 62 (2011.) 10, 1222-1224.
- ²⁶ Usp. Jené M. Hurlbut – Leslie K. Robbins – Mary M. Hoke, Correlations Between Spirituality and Health-Promoting Behaviors Among Sheltered Homeless Women.
- ²⁷ Usp. Kamaldeep Bhui – Lisa Shanahan – Geoff Harding, Homelessness and Mental Illness: A Literature Review and Qualitative Study of perceptions of the Adequacy of Care, u: *International Journal of Social Psychiatry* 52 (2006.) 2, 152-164.
- ²⁸ Usp. Nancy R. Williams – Elisabeth W. Lindsey, Spirituality and Religion in the Lives of Runaway and Homeless Youth.
- ²⁹ Usp. Wendy A. Webb – Theresa Mitchell – Paul Snelling – Brian Nyatanga, The spiritual concerns of people experiencing homelessness at the end of life.
- ³⁰ Usp. Jan L. Hagen, Gender and Homelessness, u: *Social Work* 32 (1987.) 4, 312-316, ovdje 312; Jan L. Hagen – André M. Ivanoff, Homeless Women: A High-Risk Population, u: *Affilia* 3 (1988.) 1, 19-33.
- ³¹ Usp. Jean C. Hemphill, A Qualitative Exploration of Perspectives of Strength among Trauma-Exposed Women Living within Homelessness, u: *Issues in Mental Health Nursing* 41 (2020.) 9, 773-784, ovdje 773; Victoria L. Banyard – Sandra A. Graham-Bermann, Building an Empowerment Policy Paradigm: Self-Reported Strengths of Homeless Mothers, u: *American Journal of Orthopsychiatry* 65 (1995.) 4, 479-491; Lisa Goodman – Leonard Saxe – Mary Harvey, Homelessness

gijsko suočavanje beskućnicama pomaže da prežive u skloništima za beskućnike, da nađu smisao u poteškoćama koje ih snalaze, da izraze razlog zbog kojeg su postale beskućnice;³² ono im daje snagu, nadu i osjećaj da nisu same,³³ da prihvate odgovornost za svoju situaciju, da ponovno steknu ekonomsku nezavisnost³⁴ te da ublaže negativne učinke neimaštine.³⁵ Istraživanja među beskućnicama s djecom pokazala su da im molitva daje snagu i da im je Crkva važan izvor utjehe.³⁶ Nedavna istraživanja upućuju na to da beskućnice češće pohađaju religijske obrede i da teže većoj povezanosti s vjerskim zajednicama od muškaraca,³⁷ kao i na to da viši stupanj religioznosti/duhovnosti pozitivno utječe na njihovo zdravlje.³⁸

Istraživanja među beskućnicama u Hrvatskoj također svjedoče o tome da one koriste vjerske strategije u suočavanju sa životnim poteškoćama. Prema tim istraživanjima pomažu im: odlasci u crkvu i sudjelovanje u obredima (mjesto i vrijeme predaha od problema, ispunjenje praznine, veza s prošlim životom i osjećaj pripadnosti zajednici), čitanje religiozne literature (nalaženje smjernica za život i odgovora u krizi), religijski uzori (osobe koje su spremne patiti za druge i nesebično pomagati drugima, koje praštaju neprijateljima i koje su promijenile svoj život), molitva (stjecanje samo-

as Psychological Trauma: Broadening Perspectives, u: *American Psychologist* 46 (1991.) 11, 1219-1225. O razlikama između žena i muškaraca vidi: Sara Rodríguez-Moreno – José J. Vázquez – Pablo Roca – Sonia Panadero, Differences in stressful life events between men and women experiencing homelessness, u: *Journal of Community Psychology* 49 (2021.), 375-389.

³² Usp. Susan Crawford Sullivan, *Living Faith: Everyday Religion and Mothers in Poverty*, University of Chicago Press, Chicago, 2011.

³³ Usp. Jean C. Hemphill, A Qualitative Exploration of Perspectives of Strength among Trauma-Exposed Women Living within Homelessness, 779.

³⁴ Usp. Sarah L. Deward – Angela M. Moe, „Like a Prison!\": Homeless Women's Narratives of Surviving Shelter, u: *The Journal of Sociology & Social Welfare* 37 (2010.) 1, 115-135.

³⁵ Usp. Olivia G. M. Washington – David P. Moxley – Lois Garriott – Jennifer P. Weinberger, Five Dimensions of Faith and Spirituality of Older African American Women Transitioning Out of Homelessness, u: *Journal of Religion and Health* 48 (2009.) 4, 431-444.

³⁶ Usp. Victoria L. Banyard, „Taking Another Route\": Daily Survival Narratives from Mothers who are Homeless, u: *American Journal of Community Psychology* 23 (1995.) 6, 871-891.

³⁷ Usp. Kevin Corinthe – Claire Rossi-de Vries, Social Ties and the Incidence of Homelessness, u: *Housing Policy Debate* 28 (2018.) 4, 1-17.

³⁸ Usp. Kathleen Brewer-Smyth – Katherine Kafonek – Harold G. Koenig, A Pilot Study on Sleep Quality, Forgiveness, Religion, Spirituality, and General Health of Women Living in a Homeless Mission, u: *Holistic Nursing Practice* 34 (2020.) 1, 49-56, ovdje 51-53.

pouzdanja i snage), vjera u Božju intervenciju (Bog kao spasitelj, vođa i prijatelj) te etički principi usvojeni religijskom socijalizacijom (skromnost i praštanje).³⁹

Kao i kod opće populacije pozitivno religijsko suočavanje i među beskućnicima se pokazalo učinkovitim u smanjenju simptoma mentalnog zdravlja, dok je negativno religijsko suočavanje povezano s povećanjem ozbiljnosti simptoma.⁴⁰ Carwyn Gravell korisnost religioznosti/duhovnosti za beskućnike sažima u sljedeće: religioznost/duhovnost može kreirati novi identitet koji nadilazi beskućništvo; osjećaj pripadnosti zajednici vjernika može unijeti red, značenje i etički smjer u životu, donijeti utjehu i ublažiti tugu zbog gubitka i usamljenosti; obredi, rituali i duhovne vježbe mogu donijeti duševni mir u borbi protiv osjećaja krivnje i krajnje tjeskobe; mjesta bogoštovlja nadahnutu umjetničkim djelima, glazbom i pisanjem pobuđuju osjećaj ljepote, tajnovitosti, čuđenja, euforije i samo-transcendencije; vjera može pomoći u suočavanju s prošlošću koju često karakteriziraju duboki emocionalni i materijalni gubici, poboljšati i dati strukturu sadašnjosti u kojoj vrijeme mnogima teško pada te stvoriti svrhovitu budućnost izgrađenu na nadi, zajedništvu i osjećaju svrhe.⁴¹

2. ISTRAŽIVANJE U HRVATSKOJ

Kao što smo naveli u uvodu, ovaj rad dio je veće komparativne studije koja, koristeći se tehnikama i alatima kvalitativne istraživačke metodologije, istražuje različite aspekte života u beskućništvu,

³⁹ Usp. Jadranka R. Anić – Lynette Šikić-Mičanović, „... If You Can Turn to God, You Can Turn to Anyone!” The Role of Faith among Homeless Women in Croatia, u: *Religion and Gender* 9 (2019.) 1, 6-26; Jadranka R. Anić – Filip Trbojević, „You Are a Foreigner in Your Own City and in Your Own Country; I Mean, You Are Literally Like a Refugee”: The Role of Religion in the Lives of Homeless Women – (Hidden) Migrants, u: Nadja Furlan Štante – Maja Bjelica – Jadranka R. Anić (ur.), *Women’s Religious Voices: Migration, Culture and (Eco)Peacebuilding*, Lit Verlag, Münster, 2021., 15-31.

⁴⁰ Usp. Doug Benson, *Utilization of Religious Coping in a Homeless Population*, Neobjavljena doktorska disertacija, Pepperdine University, Malibu, 2007. Negativnu sliku o sebi koju pod utjecajem religijskih vjerovanja imaju djeca koja žive na ulicama Harare, glavnoga grada Zimbabvea, imala je važne negativne implikacije na njihovo psihološko funkcioniranje, moralno ponašanje i socijalne odnose. Većina adolescenata u istraživanju vjerovala je, naime, da ih kontroliraju i na njih utječu zli duhovi i čari koje na njih bacaju rođaci (usp. Samson Mhizha, The Religious-Spiritual Self-Image and Behaviours Among Adolescent Street Children in Harare, Zimbabwe, u: *Journal of Religion and Health* 54 (2015.) 1, 187-201.

⁴¹ Usp. Carwyn Gravell, *Lost and Found*, 5.

kao i putove do socijalnog uključivanja beskućnika u Hrvatskoj i Švicarskoj.⁴² Cilj studije jest bolje razumijevanje utjecaja društvene isključenosti i njezinih dimenzija na osobe koje doživljavaju beskućništvo u hrvatskim i švicarskim gradovima, kako bi se unaprijedilo razumijevanje beskućništva kao društvenog fenomena, pridonijelo razumijevanju lokalnih potreba te potaknulo promjene u socijalnim politikama. U ovom radu fokusiramo se na ulogu vjere u životu beskućnika u Hrvatskoj.

2.1. Metodologija

Cilj je ovog rada istražiti ulogu vjere u životima hrvatskih beskućnika, odnosno propitati da li im i kako različite vjerske prakse pomažu u suočavanju sa svakodnevnim životnim teškoćama. S obzirom na činjenicu da, za razliku od nekih drugih skupina (npr. turista i pomoraca, inozemne pastve, mladih, djelatnika u društvenim komunikacijama, osoba lišenih slobode, djelatnika u zdravstvu, migranata i Roma), u Hrvatskoj ne postoji pastoralna skrb za beskućnike, svrha je rada potaknuti domaća interdisciplinarna istraživanja o ulozi vjere u životu beskućnika, na temelju kojih bi se ovoj skupini mogla pružiti odgovarajuća duhovna skrb koja im može pomoći u suočavanju sa svakodnevnim problemima i izlasku iz stanja beskućništva, te potaknuo razvoj pastorala beskućnika u Hrvatskoj.

Istraživanje je provedeno u duhu kvalitativne metodologije (etnografije) koja je prikladna za istraživanje podzastupljenih dimenzija složenih fenomena,⁴³ a koja po svojoj naravi teži otvorenosti, interaktivnosti, indukciji, empatičnoj identifikaciji i razumijevanju proučavanih subjekata.⁴⁴ Ovakav pristup općenito je pogodan za istraživanje osjetljivih tema,⁴⁵ olakšava pristup društvenim sku-

⁴² Riječ je o tekućem združenom istraživačkom projektu „Exploring Homelessness and Pathways to Social Inclusion: A Comparative Study of Contexts and Challenges in Swiss and Croatian Cities” („Istraživanje beskućništva i puteva do socijalne inkluzije: Komparativna studija konteksta i izazova u švicarskim i hrvatskim gradovima”) (No. IZHRZO_180631/1), koji je dio Hrvatsko-švicarskog istraživačkog programa (CSR). Više o projektu vidi na: <https://homelessness.eu/> (5. XI. 2021.).

⁴³ Usp. Michael Q. Patton, *Qualitative Research and Evaluation Methods*, III. izdanje, SAGE Publications, Thousand Oaks, 2003.

⁴⁴ Usp. Piergiorgio Corbetta, *Social Research: Theory, Methods and Techniques*, SAGE Publications, London, 2003.

⁴⁵ Usp. Virginia Dickson-Swift – Erica L. James – Sandra Kippen – Pranee Liamputtong, *Researching sensitive topics: qualitative research as emotion work*, u: *Qualitative Research* 9 (2009.) 1, 61-79.

pinama do kojih je teško doći⁴⁶ te podrazumijeva uspostavljanje odnosa povjerenja između istraživača i subjekta.⁴⁷ Osnovna tehnika prikupljanja podataka za analizu bio je polustrukturirani intervju koji, pored fleksibilnosti i prilagodljivosti različitim kontekstima, omogućuje slobodno iznošenje stavova, osjećaja i iskustava, što pridonosi razumijevanju individualnih pozicija⁴⁸ i iskustvenih specifičnosti sugovornika. Ova vrsta intervjuja također omogućuje prikupljanje iskustava i perspektiva sugovornika na temelju njihovih vlastitih riječi, čime se otvara prostor za pojavljivanje neočekivanih tema uz zadržavanje usredotočenosti na pitanja od teorijskog i praktičnog interesa.⁴⁹

U analizu smo uključili 20 intervjuja provedenih sa 15 sugovornika.⁵⁰ Intervjui su provedeni u Zagrebu (15) i Splitu (5), u razdoblju od studenog 2019. do kolovoza 2021. godine. Uzorak čini 6 muškaraca i 9 žena, čiji je raspon godina od 27 do 75. Većina (10) ih ima završeno srednjoškolsko obrazovanje, 3 sugovornice osnovnoškolsko, a po 1 sugovornik i sugovornica imaju završeno visokoškolsko obrazovanje. Na pitanje o pripadnosti vjerskoj zajednici većina sugovornika (12) izjasnili su se kao katolici, 1 sugovornik izjasnio se kao pravoslavac, dok su po 1 sugovornik i sugovornica izjavili da ne pripadaju ni jednoj vjerskoj zajednici, odnosno da se smatraju ateistima. U trenutku intervjuiranja 12 sugovornika živjelo je na ulici ili u neodgovarajućim uvjetima, a 3 u prihvatilištu za beskućnike. Svi sugovornici imali su važeću osobnu iskaznicu, dok ih 3 nije imalo važeću zdravstvenu iskaznicu. Za većinu sugovornika (7) osnovni izvor prihoda bila je socijalna pomoć (tzv. zajamčena minimalna naknada), 2 ih je radilo povremene poslove „na crno”, 1

⁴⁶ Usp. Martyn Hammersley – Paul Atkinson, *Ethnography: Principles in Practice*, III. izdanje, Routledge, London & New York, 2007.

⁴⁷ Usp. Paul Cloke – Jon May – Sarah Johnsen, *Swept Up Lives?: Re-Envisioning the Homeless City*, John Wiley & Sons Ltd., Chichester, 2010.

⁴⁸ Usp. Julian M. Murchison, *Ethnography Essentials: Designing, Conducting, and Presenting Your Research*, Wiley & Jossey-Bass, San Francisco, 2009., 100.

⁴⁹ Usp. Matthew B. Miles – Michael A. Huberman, *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook*, II. izdanje, SAGE Publications, Thousand Oaks, 1994.; Max van Manen, *Linking Ways of Knowing with Ways of Being Practical*, u: *Curriculum Inquiry* 6 (1977.) 3, 205-228.

⁵⁰ U trenutku pisanja rada hrvatski dio uzorka činilo je ukupno 36 sugovornika, s kojima je provedeno 48 intervjuja; budući da je dio provedenih intervjuja bio usmjeren na konkretne tematske cjeline projekta (npr. na utjecaj pandemije COVID-a-19 na svakodnevnicu), kao i zbog činjenice da neki sugovornici u razgovoru nisu govorili o ulozi vjere u svojim životima, nisu svi uključeni u analizu ovog rada.

sugovornica primala je starosnu mirovinu, 1 su sugovornicu financijski pomagali prijatelji, 1 sugovornik bio je privremeno zaposlen preko Hrvatskog zavoda za zapošljavanje, dok ih 3 nije imalo nikakav izvor prihoda.

Pitanja iz intervjua obuhvatila su teme biografskih pozadina, socijalnih odnosa, dnevnih rutina i svakodnevnih izazova, izvora diskriminacije i potpore, dostupnosti i obrazaca korištenja javnih prostora i socijalnih usluga, prepreka izlasku iz stanja beskućnika, osjećaja pripadnosti i socijalne uključenosti/isključenosti itd. Iako su o ovoj temi sugovornici nerijetko govorili i u okviru drugih, dio pitanja eksplicitno se odnosio na ulogu različitih oblika vjerskih praksi u njihovim životima.⁵¹ Za prikupljanje osnovnih osobnih informacija o sugovornicima (npr. o spolu, dobi, stupnju obrazovanja, bračnom stanju, pripadnosti vjerskoj zajednici itd.) koristili smo se kraćim anketnim upitnikom. Prije provedbe intervjua sugovornici su putem pisanog informacijskog lista upoznati s provoditeljima, ciljevima, svrhom i zaštitom privatnosti u okviru projekta te mogućnosti da u bilo kojem trenutku (bez negativnih posljedica) mogu prekinuti intervju, nakon čega su dali svoj usmeni pristanak za sudjelovanje u istraživanju.

Intervjui su zvučno snimani i transkribirani „od-riječi-do-riječi” kako bi se osigurali vjerodostojnost i pouzdanost rezultata te omogućili doslovni citati. Zatim su preslušani i pročitani nekoliko puta s ciljem upoznavanja istraživača s materijalom, nakon čega su uneseni, kodirani i analizirani u softverskom paketu *Atlas.ti*. Kako ne bi došlo do promjene značenja, odnosno pogrešnog tumačenja (pojedinačnih kodera) onoga što su sugovornici rekli u intervjuu, kodiranje su više puta revidirali različiti članovi projektnog tima. Citati koji se koriste u nastavku rada odabrani su kako bi ilustrirali ključne teme analize. S ciljem zaštite anonimnosti sva imena sugovornika zamijenjena su pseudonimima, a također su anonimizirane i sve druge informacije koje bi mogle odati njihov identitet.

⁵¹ Pitanja su glasila: *Rekli ste da (ne) pripadate religijskoj zajednici. Da li se Vaš odnos prema religiji mijenjao tijekom života i kako biste opisali te promjene? Da li se molite (ako da, zašto, kada i kako)? Što za Vas znači molitva? Pohadate li vjerske obrede (ako da, zašto, kada i gdje)? Što za Vas znače odlasci u crkvu i/ili na hodočašća?*

Analiza je bila tematska⁵² i induktivna te se temeljila na načelima utemeljene teorije,⁵³ koja se često primjenjuje u kvalitativnim istraživanjima i konceptualizaciji podataka ovakvog tipa. Analiza je uključivala višerazinsko čitanje intervjuova te bilježenje i promišljanje o ključnim temama, obrascima, konceptima, varijacijama i kontradikcijama u narativima sugovornika. Ovakav (induktivni) pristup omogućio je da teme same proizađu iz podataka, čime je izbjegnuto nametanje pristupa „odozgo prema dolje”. U tom kontekstu jedinicu analize činili su dijelovi teksta koji su povezani s ciljem rada (ulogom vjere u životu beskućnika).

2.2. Analiza iskustava sugovornika

Sugovornici našeg istraživanja govorili su o ulozi koju vjera općenito ima u njihovim životima, kao i o tome što im znače molitva, odlasci u crkvu, sudjelovanje u obredima i hodočašćima te čitanje Biblije.

2.2.1. Uloga vjere

Sugovornici svjedoče o tome da im vjera pomaže u različitim (teškim) životnim situacijama. Nataliji (51), koja posljednjih godinu dana boravi na ulici, vjera je, primjerice, pomogla u suočavanju sa smrću člana obitelji, a Tini (40), koja već dvije godine spava u vagonima i koja je zbog brojnih životnih tragedija i zdravstvenih problema postala ovisna o *Heptanonu*, vjera je pomogla tijekom procesa „skidanja s tableta”; vjera joj daje snagu i nadu potrebnu za život. Ankici (60), koja posljednjih godinu dana živi u sobi bez struje i vode, vjera daje snagu da izdrži u teškim uvjetima stanovanja; nada se da će uz pomoć Božje providnosti riješiti pitanja struje i vode te da će joj život „uz ljubav prema Bogu opet biti lijep”:

„Teško je. Dignem se, smrznem se, cipele su hladne, ruke se smrzavaju. (...) U životu nisam osjetila što znači biti bez ognjišta, bez topline, ali sama ta toplina Božja mi nekako daje snagu.” (Ankica)

⁵² Tematska analiza prikladna je za istraživački problem zbog svojeg potencijala u isticanju sličnosti i razlika unutar podataka, generiranju neočekivanih uvida te uvažavanju društvenih interpretacija podataka (usp. Virginia Braun – Victoria Clarke, Using thematic analysis in psychology, u: *Qualitative Research in Psychology* 3 (2006.) 2, 77-101, ovdje 97).

⁵³ Usp. Barney G. Glaser – Anselm L. Strauss, *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*, Aldine, Chicago, 1967.; Anselm L. Strauss – Juliet M. Corbin, *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*, SAGE Publications, London, 1990.

Vjera nekim sugovornicima pomaže u osobito stresnim situacijama – pomaže im da se smire, potiče ih da se ne predaju, daje im osjećaj sigurnosti, osjećaj da ih netko čuva i da su zaštićeni. Ankici je, primjerice, pomogla da mirno prihvati pandemiju COVID-a-19, a unatoč teškoj životnoj situaciji i stresu svaki dan doživljava kao dar i izraz Božje ljubavi te vjeruje da „uvijek postoji svjetlo u tami”:

„Ja sam u svakoj sekundi opuštena od te velike ljubavi prema Bogu, nade da će Bog učiniti svakome, pa i meni, ono što je najpotrebitije i mene to čini sretnom. Nema *Normabela*, nema injekcija za smirenje, raznih medikamenata otrovnih. Svašta se sada daje da bi se stres smanjio, da bi se živci smirili. (...) Liječi me ta ljubav prema Bogu...” (Ankica)

Vjera da Bog ima „plan” i da „postoji nešto čega smo dio svi” pomaže i Oliveru (43), koji se unatoč tomu što je visokoobrazovan već pet godina nalazi na ulici nakon ovrhe zbog dugova. Vjera mu daje snagu da se ne preda i prepusti beznađu jer njegovo beskućništvo „predugo traje”. Biti dio tog plana za njega ne znači da mu je život određen sudbinom, da je nepromjenjiv ili da nije odgovoran za svoje postupke. Naprotiv, kršćanstvo mu se sviđa jer poučava da „Bog niti jednog čovjeka ne stavlja u nepopravljivu situaciju, ali ju čovjek može učiniti nepopravljivom ako se preda”.

I drugi sugovornici svjedoče da im pomažu vjera u Božju prisutnost, Božje znanje budućnosti i njegovo poznavanje muka svakog čovjeka. Neki od njih nisu sigurni tko im pomaže, da li Bog ili „neka viša sila”, „neki dobri anđeo”, ali su uvjereni da ih to nešto na ulici čuva i pruža im zaštitu:

„Ako ste vjernik, ako ste kršćanin, ako ste katolkinja vi ćete reć’ Bog, a ja sam previše neuk da bih definirao koja je to sila. Ali vjerujte, nešto vas čuva...” (Danijel)

Danijelu (51), kojem je u mladosti dijagnosticirana šizofrenija i koji na ulici boravi već duže od deset godina, upravo taj osjećaj zaštite ili, kako on to definira, „osjećaj da je u milosti”, pomaže u nadvladavanju osjećaja bespomoćnosti zbog nemogućnosti promjene materijalne situacije i rješavanja psiholoških problema:

„Pomirio sam se s činjenicom da ću do smrti biti na socijalnoj pomoći, s činjenicom da tjelesno ne mogu ništa, s činjenicom da imam duševnih, psiholoških problema koji me blokiraju u nekom daljnjem kontekstu, ali ono što mi donekle daje malo snage to su rijetki trenutci inspiracije koje valjda dobiješ od Svevišnjega.” (Danijel)

2.2.2. Uloga molitve

Istraživanja među beskućnicima općenito, a posebno među ženama, upućuju na osobnu molitvu kao na jednu od najčešćih strategija koja im pomaže u suočavanju s teškim životnim situacijama. Ona im pruža trenutno olakšanje od beznađa i očaja, pomaže im da promisle o vlastitoj situaciji, da nađu dublji smisao svojih iskustava, osvjetljava im traumatične događaje iz prošlosti, olakšava katarzu (što je važno za terapijski oporavak), te im daje snagu da donose i provode teške odluke. Molitva može pomoći pojedincima da artikuliraju svoje probleme, a ako se odvija u zajednici, može pomoći u uzajamnom razumijevanju i dijeljenju iskustava beskućništva.⁵⁴

Istraživanja među beskućnicama u Hrvatskoj također upućuju na važnost osobne molitve, koja nekima od njih omogućuje da se susretnu sa sâmima sobom i poslože vlastite misli, donosi im smirenje, osnažuje ih, pomaže im da steknu samopouzdanje, nadiđu osjećaj bespomoćnosti te da se usmjere prema dobru.⁵⁵ Molitva im također pomaže u distanciranju od problema te im daje snagu da se s njima suoče. Kada je njihov društveni kapital potpuno iscrpljen, molitva im smanjuje osjećaj usamljenosti.⁵⁶

I u našem istraživanju osobna molitva pojavljuje se kao najčešća vjerska strategija koja sugovornicima pomaže u suočavanju s teškim životnim situacijama. Karolina (66), koja već desetak godina živi od socijalne pomoći i prodaje časopisa *Ulične svjetiljke*, kaže da joj molitva znači „puno i da joj daje snagu da ide dalje”, dok Tina na rubu plača svjedoči da joj molitva znači:

„Sve. Sve. Baš sve. Jer ja znam, ne da vjerujem, nego znam da mi Bog neće sigurno dati nešto što ja ne mogu nositi, neki križ takoreći, koji ja ne mogu nositi. Jer on me zna bolje nego ja samu sebe. On je jedini koji zna bolje od mene. Jer on zna sve.” (Tina)

Uslišane molitve sugovornicima daju osjećaj da nisu sami, da su zaštićeni, da su u milosti, a pomoć molitve uviđaju i onda kada ona nije uslišana u vidu neke materijalne potrebe, jer im donosi olakšanje:

⁵⁴ Više vidi u: Jadranka R. Anić – Lynette Šikić-Mićanović, „... If You Can Turn to God, You Can Turn to Anyone!”, 16-18; David P. Moxley – Olivia G. M. Washington – Joe Mcelhaney, „I don't have a home”, 441.

⁵⁵ Usp. Jadranka R. Anić – Filip Trbojević, „You Are a Foreigner in Your Own City and in Your Own Country; I Mean, You Are Literally Like a Refugee”, 27-27.

⁵⁶ Usp. Jadranka R. Anić – Lynette Šikić-Mićanović, „... If You Can Turn to God, You Can Turn to Anyone!”, 17-18.

„Što mi pomaže, pa ja sam u milosti, to napominjem stalno, ja sam u milosti, milosti Svevišnjega, (...) ovaj u milosti sam dobrih ljudi i Boga.” (Danijel)

„I to sam čak imala te razgovore, kao s Bogom, s Kristom, i onda bi ja rekla: ‘Bez obzira hoćeš li mi pomoći, hoćeš me čuti ili nećeš, meni je sad lakše pri duši’. Ono, kao izbaciš teret iz sebe, to je isto ono kad su ljudi išli na ispovijedanje pa im je bilo lakše na taj način nekako.” (Jasenka)

„I kad se molim recimo Bogu, ja to osjetim, dođe mi nekako disanje drugačije i jače, znaš u stomaku i to oni... I ja to znam da je to tako, da to postoji Duh Božji i on upravlja s nama. Samo što kažem, opet ljudi neki možda se mole, ali ne dožive nikakve promjene u sebi, ponašaju se ono divlje, na psovke puno, na nervozu...” (Gordan)

Mole i oni sugovornici koji inače ne idu u crkvu ili rijetko idu. Primjerice Tina, koja je ranije svaki dan išla u crkvu, sada ide rijetko, ali zato redovito moli. Nataša (39), razvedena majka šestero djece koja je tri godine provela na ulici, također ne odlazi na misu svaku nedjelju jer smatra da se „i bez toga može moliti, biti vjernik i vjerovati u Boga”.

Dio sugovornika u molitvi koristi naučene molitvene obrasce, osobito Oče naš, Zdravo Marijo, Slava Ocu, Anđele čuvaru i Apostolsko vjerovanje. Ankica, primjerice, rado moli kronicu koja „ispuni njezin organizam s pozitivnom energijom”. Sugovornici uglavnom prakticiraju molitvu kao razgovor s Bogom. Primjerice, Jasminka (27), koja je mladost provela u udomiteljskoj obitelji, a nekoliko godina živjela i na ulici, preferira molitvu u obliku razgovora s Bogom. U toj molitvi „ne moli samo za sebe, već i za druge ljude koje voli” i to ju „ispunjava”.

Kada mole za sebe, sugovornici mole u nadi da će dobiti ono što im treba i svjedoče da se to često i događa. Teo (75), koji je trenutno smješten u prihvatilištu i živi od socijalne pomoći, ističe da je „u molitvi dobio sve što je zatražio”. Danijel smatra da je uz pomoć Boga pronašao odgovarajući stan, a Ankica svjedoči da ju je Bog spasio od infarkta te da je uz Božju pomoć pronašla posao i smještaj:

„Taj dan kad sam bila na ulici, obratila sam se dragom Bogu i rekla: ‘Dragi Bože, u tvojim sam rukama’. Tražim stan preko Interneta, preko oglasnika, ništa, ništa, ništa. Moram iseliti, gazda se prijeti da će izbaci stvari na ulicu; i ono malo stvari kaj imam, da mi to još neko pokrade. To sam ga zamolila navečer, gorko sam zaplakala, neka mi pokaže put, neka mi pomogne. (...) Ujutro, već u samo jutro, na oglasniku sam

našla sobicu veoma povoljno, otišla, dogovorila, sve sredila. (...) Kažem, samo uz Božju pomoć sam naletila na tu sobicu i hvala mu na tome.” (Ankica)

Neki sugovornici mole svako jutro i večer (Jasenska i Jagoda), neki ujutro (Ankica i Nataša), neki navečer (Lovro), neki navečer i prije odlaska na posao (Karolina), neki prije jela (Tina), a neki po potrebi bilo gdje (Jasminka). Jutarnje molitve uglavnom su zahvala Bogu što su živi, za novi dan koji počinje, i služe kao priprema za sve ono što ih u tom danu očekuje, dok su večernje molitve uglavnom osvrt i zahvala za protekli dan. Molitva prije jela je zahvala za jelo i molitva za one koji ga nemaju. Donosimo nekoliko svjedočanstava:

„Ja se dosta rano budim, i onda kada mi se ne da dignuti (...) onda ti se ja tako u tišini sama sa sobom malo ispričam (...) da mi dan počne kako treba, a navečer mi je ustvari zahvala, navečer se ustvari zahvalim, ‘Hvala ti Bože što si mi ovaj dan dozvolio da ga proguram’ (...) i dobro se osjećam nakon toga.” (Jasenska)

„Ujutro kad se probudim i kad prođem kraj nekog, prvo što kažem, ‘Bože, hvala ti što postojim, (...) Bože hvala ti za ovo jutro, Bože hvala ti što sam živa. I Bože čuvaj me, ne dozvoli da me nešto sputava u nečemu, (...) čuvaj me od loših misli, od loših djela, (...) nemoj dozvoliti da onaj najveći demon nadvlada.’” (Nataša)

„U biti se ne molim, nego zahvaljujem Bogu na njegovoj milosti, velikodušnosti i dobroti. Zahvaljujem mu i molim ga da dâ onima koji nemaju više od nas i koji su potrebitiji od mene. E to mu zahvaljujem prije svakog jela.” (Tina)

Sažimajući, možemo zaključiti da molitva našim sugovornicima pruža osjećaj da nisu sami, da netko nad njima bdije, štiti ih i pomaže im da prebrode teškoće svakodnevnog života. To im donosi olakšanje i potrebno smirenje. U molitvi nisu usmjereni samo na sebe, već i na potrebe drugih za koje mole. Također, ne prakticiraju samo molitvu prošnje, već i molitvu zahvale.

2.2.3. Odlasci u crkvu, sudjelovanje u obredima i hodočašćima

Život u beskućništvu svakodnevno je obilježen brojnim dehumanizirajućim iskustvima, a istraživanja upućuju na to da beskućništvo ne karakterizira samo nedostatak mjesta stanovanja već i društvena isključenost, odnosno manjak povezanosti i osjećaja

pripadnosti različitim društvenim krugovima.⁵⁷ U tom kontekstu odlasci u crkvu te sudjelovanje u obredima i hodočašćima beskućnicima mogu omogućiti uspostavljanje kontakata te im pružiti osjećaj pripadnosti te novog i drugačijeg identiteta.⁵⁸ David P. Moxley i suradnici navode istraživanje prema kojem beskućnici crkve doživljavaju kao mjesto koje im pruža sigurnost, toplinu, pomoć i odmor.⁵⁹ Istraživanja u Hrvatskoj također upućuju na to da beskućnice crkvu doživljavaju kao izvor snage,⁶⁰ Božje prisutnosti i utjehe.⁶¹

O pozitivnim iskustvima i značenjima spomenutih praksi svjedoče i naši sugovornici. Oliver, primjerice, voli ići u crkvu jer je to jedino mjesto gdje se osjeća jednako vrijednim i jednako važnim. Osjećaj ravnopravnosti daje mu i obred mise u koji su svi jednako uključeni. Važan mu je i osjećaj pripadnosti:

„Kad se dijete krsti, kaže se postao si, postala si dijete Božje. Ako si dijete Božje, onda si dijete Crkve, onda si i dijete svakoga. (...) Imaš tu zakonitost, osjećaj pripadanja donekle.” (Oliver)

Katica (41), koja posljednjih godinu dana otkako je otpuštena iz prihvatilišta boravi na ulici, svake nedjelje sudjeluje na euharistijskom slavlju i ide u crkvu moliti krunicu, iako se ne smatra vjernicom. U crkvu ide iz potrebe za osjećajem pripadanja, povezuje to s pristojnošću, s civiliziranim činom koji ju povezuje s drugim ljudima:

„Ako svi poštuju, a moraš biti u civiliziranom stanju, negdje moraš malo biti, bez obzira na kakvoj si razini područja, nalaziš onaj položaj gdje si na najnižoj klasi. Zapravo i najniži položaj mora imati poštovanja prema nekoj vjeri u koju vjeruješ i da ju dakle poštuješ na neki način, to je kod mene tako. (...) Ali pristojno je da se vjeruje u nešto, da budeš opredijeljena i da poštuješ, kao i svi normalni ljudi.” (Katica)

Mnogi beskućnici pate od nedostatka osjećaja doma i mjesta na kojem bi se osjećali sigurno, što često pronalaze u crkvi. Ankića, primjerice, kaže da se kao kod kuće osjeća jedino u roditeljskom domu, u crkvi (na misi) te u udruzi u kojoj se moli. Sudjelovanje u

⁵⁷ Usp. Lynette Šikić-Mićanović, Homelessness and Social Exclusion in Croatia, u: *European Journal of Homelessness* 4 (2010.), 45-64, ovdje 46.

⁵⁸ Usp. Carwyn Gravell, *Lost and Found*, 114.

⁵⁹ Usp. David P. Moxley – Olivia G. M. Washington – Joe Mcelhaney, „I don't have a home”, 440.

⁶⁰ Usp. Jadranka R. Anić – Filip Trbojević, „You Are a Foreigner in Your Own City and in Your Own Country; I Mean, You Are Literally Like a Refugee”, 26.

⁶¹ Usp. Jadranka R. Anić – Lynette Šikić-Mićanović, „... If You Can Turn to God, You Can Turn to Anyone!”, 13.

obredima, a osobito pričest joj pruža osjećaj „zaštite od negativne energije i zlih sila”.

Zbog svoje trenutne situacije, ili ranijih čina koji su ih u nju dovele, mnogi beskućnici pate od nedostatka (podupirućih) društvenih odnosa. Teo potporu nalazi u crkvi. Iako mu vjerski identitet ne umanjuje onaj identiteta beskućnika⁶² u crkvi susreće „dobre prijatelje koji mu pomažu i koji ga pitaju: ‘Kako si, što ti treba, kako si završio tamo [u prihvatilištu za beskućnike]?’”.

Nitko od naših sugovornika kao razlog nepohađanja obreda u crkvi ne navodi socijalnu neugodu zbog svog statusa beskućnika. Dok neki sugovornici (Teo) u crkvu odlaze svake nedjelje, dio je izjavio da u crkvu ne odlaze ili odlaze samo povremeno. Opravdanja koja navode za neredovite odlaske su druge obveze, kritičan stav prema Crkvi općenito, ili znak otpora prema fanatičnim roditeljima. Tako, primjerice, Lovro (47), koji se izjašnjava kao katolik, zbog svega što ga je snašlo u životu „ne vjeruje u Crkvu”, dok Kasper (40), koji se izjašnjava kao ateist i već dugi niz godina živi na ulici kao ovisnik, smatra da je njegovo neodlaženje u crkvu „neki inat zbog ove matere koja je toliko ufurana u to”. On osobno „nema ništa protiv Crkve, protiv Boga, ali ima protiv ljudi koji su zatuca- ni po tom pitanju”.

Odlazak u crkvu dijelu sugovornika omogućava i toliko potrebnu komunikaciju s ljudima koji ne pripadaju krugu beskućnika. Oliver, primjerice, ističe da mu je „nekad potrebno da se izjada nekome” te da mu puno znači da ga svećenici i redovnice „saslušaju bez osuđivanja, čak i ako mu ne mogu pomoći”. Važnost pozornog i refleksivnog slušanja u pastoralnoj skrbi za beskućnike pojavila se i u drugim istraživanjima.⁶³ Washington i Moxley smatraju da su u pripovijedanju o životu važne dvije pripovijesti – ona koja govori o čimbenicima koji su osobu doveli i drže je u beskućništvu, i ona koja na vidjelo iznosi snagu i mogućnosti izlaska iz te situacije.⁶⁴ Prema

⁶² Prema Gravellu, pripadnost vjerskoj zajednici i mogućnost da kažu „Ja sam kršćanin” ili „Ja sam musliman”, može pozitivno djelovati na doživljaj vlastitog identiteta onih koje se uglavnom etiketira samo kao *beskućnike* ili kao *narkomane* (usp. Carwyn Gravell, *Lost and Found*, 14).

⁶³ Usp. David P. Moxley – Olivia G. M. Washington – Joe Mcelhaney, „I don't have a home”, 446.

⁶⁴ Usp. Olivia G. M. Washington – David P. Moxley, „I have three strikes against me”: Narratives of plight and efficacy among older African American homeless women and their implications for engaged inquiry, u: Stephanie Y. Evans – Colette M. Taylor – Michelle R. Dunlap – DeMond S. Miller, *African Americans and Community Engagement in Higher Education: Community Service, Service-Learning, and Community-Based Research*, Suny Press, Albany, 2009., 189-203.

Moxleyju i suradnicima pripovijedanje oslobađa nagomilane emocije, što može dovesti do oslobađanja energije koju je osoba ulagala u preživljavanje stresa beskućništva.⁶⁵ Tijekom našeg istraživanja sugovornici su često nakon intervjua isticali da se osjećaju dobro jer su prvi put nekome mogli ispričati cijeli svoj život. Neki od njih su također posvjedočili da nakon intervjua drugačije gledaju na neke događaje iz prošlosti.

Važan aspekt komunikacije je i neverbalna komunikacija, koja pojačava ili mijenja onu verbalnu. Budući da ju se može manje kontrolirati, više govori o odnosu osobe koja govori prema drugoj osobi, nego verbalna komunikacija. U neverbalnu komunikaciju spada i dodir. Dodir ili stisak ruke mogu pojačati riječi kojima se izražavaju suosjećanje, podrška i prijateljstvo te nadići društvenu distancu i isključenost.⁶⁶ Upravo o tome govori i Oliver – dodir mu vraća osjećaj pripadnosti i vrijednosti: „Imaju vrlo lijep običaj, (...) kad ti fratar pruža ruku, on ti s obje ruke, (...) dirne te, ne mislim na nedoličan način. (...) Jednostavno, osjetiš se čovjekom, osjetiš se dijelom nečeg većeg od sebe...”

S obzirom na to da su izleti luksuz koji si beskućnici rijetko mogu priuštiti, sugovornici (Teo i Jagoda) pozitivno vrednuju i hodočašća koja organiziraju i čije troškove pokrivaju župe ili udruge za pomoć beskućnicima. Jagodi (58), udovici s dvoje djece koja živi u neadekvatnim uvjetima od socijalne pomoći i pati od zdravstvenih problema, hodočašće u jedno Gospino svetište, donijelo je olakšanje:

„Prije sam plakala, tužna bila, kad me netko pita, samo počnem plakati. A sad, pogotovo nakon što sam bila na [naziv svetišta] ne mogu ti taj osjećaj opisati. Išla sam u crkvu unutra, tamo sam kleknula. Tko me god pitao 'Kako si?', ja počnem plakati, a sada ne. Još bi voljela jednom otić' ako budem imala mogućnosti.” (Jagoda)

2.2.4. Čitanje Biblije

Čitanje Biblije može biti korisno za beskućnike, ali i za egzegete, a time i za cijelu vjersku zajednicu. Naime, prema nekim svjedočanstvima, čitanje Biblije beskućnicima daje nadu i pomaže im

⁶⁵ Usp. David P. Moxley – Olivia G. M. Washington – Joe Mcelhaney, „I don't have a home”, 446.

⁶⁶ Primjerice, dodirrom gubavca (usp. Mk 1,40-45) Isus je nadišao društveni jaz koji je dijelio zdrave od bolesnih, prekršio je zakon koji je gubavca ekskomunicirao iz društva, ozdravio ga je i vratio u život.

da budu sretni premda žive na ulici.⁶⁷ S druge strane, proučavanje Biblije zajedno s beskućnicima i drugim korisnicima pučkih kuhinja, s ljudima koji žive na rubu društva i čiji se glas ne čuje, upućuje na njihovu sposobnost da unesu nove naglaske, revidiraju postojeće diskurse glavne struje tumačenja Biblije te da pruže „bljeskove imaginacije koje se može smatrati proročkima”.⁶⁸

U našem istraživanju dvije sugovornice svjedoče o važnosti Biblije. Jasenka u Bibliji nalazi utjehu i čita ju kada joj je teško, a Ankici je ona pomogla da prihvati „Boga kao jedino stvorenje na ovom svijetu koje je zaslužilo da bude na prvom mjestu”.

ZAKLJUČAK

Vjera se pokazala važnim čimbenikom u životu beskućnika u našem istraživanju – ona im pomaže u suočavanju s teškim životnim situacijama, kao što su smrt članova obitelji ili odvikavanje od ovisnosti, te im općenito olakšava život u teškim i neizvjesnim uvjetima. Vjera im pomaže da se smire, daje im nadu potrebnu da izdrže, da ne odustanu, da se ne prepuste bespomoćnosti i beznađu, pruža im osjećaj sigurnosti i zaštite te im pomaže u osamljenosti.

Kod sugovornika su uočene samo pozitivne vjerske strategije suočavanja sa životnim poteškoćama: molitva, odlasci u crkvu, pohađanje obreda i hodočašća te čitanje Biblije. Kao i prethodna istraživanja o ulozi vjere u životu beskućnika u Hrvatskoj, i ovo istraživanje upućuje na to da je osobna molitva najzastupljenija strategija u suočavanju s teškim životnim situacijama. Nju prakticiraju i oni koji redovito odlaze u crkvu na obrede, kao i oni koji ne odlaze. Sugovornici molitvi pripisuju značenje susreta sa sobom, ona im donosi olakšanje i smirenje, pomaže im da nadiđu osjećaj bespomoćnosti, da se distanciraju od problema koje imaju i da se usmjere na dobro. Možda je upravo takvo vrednovanje molitve razlog zašto im nije presudno je li molitva koja je usmjerena na neke konkretne potrebe uslišana ili nije. Ako je takva molitva uslišana, osim materijalne dobrobiti, daje im osjećaj da nisu sami, da su zaštićeni, da su u milosti. Također, ne prakticiraju samo molitvu prošnje

⁶⁷ Usp. Arun Sok Nhep, Homeless but Happy Because of the Bible, u: <https://bible-society.org.nz/homeless-but-happy-because-of-the-bible/> (18. XI. 2021.).

⁶⁸ Usp. Susannah Cornwall – David Nixon, Readings from the Road: Contextual Bible Study with a Group of Homeless and Vulnerably-Housed People, u: *Expository Times* 123 (2011.) 1, 12-19.

već i zahvale. Ne mole samo za sebe, već i za druge, i to ih ispunjava zadovoljstvom. Sugovornici mole uglavnom u formi razgovora s Bogom, ali koriste i tradicionalne molitvene obrasce.

Osim osobne molitve, kao pozitivna vjerska strategija u ovom istraživanju pojavilo se i odlaženje u crkvu i sudjelovanje u obredima. Boravak u crkvi nekim sugovornicima je poput boravka u vlastitu domu – pruža im osjećaj zaštićenosti, mogućnost susreta, sklapanja prijateljstava i dobivanja pomoći. Sudjelovanje u obredima daje im osjećaj ljudskog dostojanstva, jednake vrijednosti i pripadnosti zajednici. Niti jedan sugovornik našeg istraživanja razloge svog ne odlaženja u crkvu na obrede nije opravdao socijalnom neugodom zbog svog statusa beskućnika.

Uz osobnu molitvu i odlaske u crkvu, neki su sugovornici kao pozitivnu vjersku strategiju suočavanja s teškoćama spomenuli i hodočašća te čitanje Biblije. U budućim istraživanjima bilo bi dobro ispitati što sve hodočašća znače beskućnicima – primjerice, djeluju li na njihovo psihičko i duhovno stanje pozitivno zbog promjene mjesta u kojem žive svoje beskućništvo, zbog zajedništva koje dožive s drugim vjernicima ili zbog želje za snažnijim susretom s Bogom i sobom.

Prethodno navedeno upućuje na potrebu da se i u Hrvatskoj razvije pastoral beskućnika. Buduća istraživanja, koja bi mogla pomoći u koncipiranju tog pastoralu, trebala bi obuhvatiti analizu postojećih programa pomoći u okviru sekularnih i religijskih organizacija za pomoć beskućnicima, intervju s djelatnicima i volonterima koji rade s beskućnicima, kao i sa samim beskućnicima. Naše istraživanje upućuje na zaključak da bi u tom pastoralu posebnu pozornost trebalo obratiti na individualni rad s beskućnicima, osobito na razgovore. Važno bi, međutim, bilo i organizirati zajedničke molitve te čitanje Biblije, što bi omogućilo dijeljenje iskustava i veće međusobno povezivanje. Ujedno, taj bi pastoral na neki način trebao biti integriran i u pastoralno djelovanje župa. Naime, kao što istraživanje pokazuje, upravo uključenost u zajednicu i osjećaj pripadnosti vjerskoj zajednici vraća beskućnicima osjećaj ljudskog dostojanstva i jednake vrijednosti. U razvoju pastoralu beskućnika od pomoći bi mogla biti i analiza postojećih modela pastoralu beskućnika u drugim zemljama.

Financiranje: Ovaj rad financiran je u okviru Hrvatsko-švicarskog istraživačkog programa Hrvatske zaklade za znanost i Švicarske nacionalne zaklade za znanost putem sredstava Švicarsko-hrvatskog programa suradnje.

“GOD’S WARMTH GIVES ME STRENGTH”
THE ROLE OF FAITH IN THE LIVES OF PEOPLE EXPERIENCING
HOMELESSNESS: RESEARCH FROM CROATIA

Summary

Meeting basic needs (accommodation, food etc.) is extremely important for people experiencing homelessness, but it is not enough because it does not ensure the psychological and spiritual help that they need to cope with life’s difficulties and to exit homelessness. In the first part of this paper, we discuss the ways in which the importance of religion/spirituality in the lives of people experiencing homelessness was explored. In the second part, qualitative research results on the role of faith in their lives in Croatia are presented. This study is part of an international project “Exploring Homelessness and Pathways to Social Inclusion: A Comparative Study of Contexts and Challenges in Swiss and Croatian Cities”. According to our research, faith has proven to be an important factor in the lives of people experiencing homelessness. In dealing with life’s difficulties, respondents use positive religious strategies: prayer, going to church and on pilgrimages participating in rituals, and reading the Bible. The purpose of this paper is to encourage the development of pastoral care for people experiencing homelessness in Croatia.

Keywords: homelessness, spirituality, pastoral care for people experiencing homelessness, religiosity, faith coping strategies